

ХҒТАР 11.15.87
Ғылыми мақала

<https://doi.org/10.32523/2616-6887-2024-149-4-115-131>

Урбанизация және агломерация қалыптасуының жергілікті басқаруға әсері

М.Ә. Болысбек^{1b}, Б.Б. Бюлегенова*^{1b}, О. Төремұратов^{1b}

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

(E-mail: m.bolysbekov@mail.ru, bibigul_bb@mail.ru, olzhasxvi@mail.ru)

Аңдатпа. Бұл мақалада урбанизация және агломерация процестерінің жергілікті басқару жүйесіне әсері қарастырылады. Урбанизация мен агломерацияның қарқынды дамуы әкімшілік-аумақтық құрылымдардың қызметіне, жергілікті басқару органдарының жұмыс істеу тәсілдеріне және олардың тиімділігіне айтарлықтай ықпал етеді. Мақалада агломерация аумағындағы жергілікті маңызы бар мәселелерді шешу тетіктері, жобалық басқару тәсілдерін енгізу қажеттілігі және ведомствоаралық үйлестірудің маңызы талданған. Сонымен қатар, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының урбанизация жағдайында шешім қабылдау үдерісіндегі жаңа әдістері мен стратегияларын қолдану мүмкіндіктері қарастырылады. Агломерацияның артықшылықтарын тиімді пайдалану арқылы аймақтық дамуды жеделдету және тұрғындардың өмір сүру сапасын жақсарту бойынша ұсыныстар берілген.

Бүгінгі таңда Қазақстандағы қалалық агломерацияларды басқару ешбір басқару моделіне сәйкес келмейді. Қалалық агломерацияның орталығы болып табылатын қала қалалық әкімдік арқылы басқарылады, ал агломерацияға кіретін елді мекендер облыстық әкімдікке бағынады. Бұл агломерацияны біртұтас урбанизацияланған құрылым ретінде кешенді түрде қарастыруға кедергі келтіреді. Сонымен қатар, үлкен қашықтықтар тұрғындардың өмірін айтарлықтай қиындатады. Жергілікті тұрғындардың күнделікті өмірі қала орталығымен тығыз байланысты болғанымен, бұл байланыс мемлекеттік басқару жүйесінде мүлдем ескерілмейді. Мұндай басқару жүйесінде агломерациялық аумақтың тұтастығы бұзылып, агломерацияның оң әсерін дамыту мүмкін болмай отыр.

Түйін сөздер: урбанизация, қалалық агломерация, жергілікті өзін-өзі басқару, мемлекеттік басқару, Қазақстан, талдау.

Кіріспе

Мақалада салыстырмалы талдау және талдау жасау әдістері қолданылды. Салыстырмалы талдау арқылы урбанизация мен агломерация процестерінің жергілікті басқару жүйесіне әсері әртүрлі елдердің тәжірибесімен салыстырыла отырып зерттелді. Ал талдау жасау әдісі аталған процестердің әлеуметтік-экономикалық және саяси аспектілерін тереңірек түсінуге, олардың тиімділігін бағалауға мүмкіндік берді.

Практика көрсеткендей, агломерацияның оң әсерлері халықты және экономикалық белсенділікті тартатын «тартымдылық полюстерін» қалыптастырудың объективті негізі болып табылады, бұл елдің экономикалық прогресіне ықпал етеді.

БҰҰ мәліметтері бойынша, 2015 жылға қарай әлемде халық саны 1 миллионнан асатын 900-ден астам агломерацияның қалыптасуы болжанған, ал алдағы он бес жылда урбанизация және халықтың агломерацияларға шоғырлану процесі жалғасады. Frost & Sullivan ғаламдық консалтингтік компаниясының «Урбанизация және мегақалалардың дамуының көлік пен автомобиль технологияларын жоспарлауға әсері» атты зерттеу нәтижелері 2025 жылға қарай мегақалаларда әлем халқының 60%-ы тұратынын көрсетеді. Бұл процесс әсіресе дамушы елдерде, әсіресе Үндістан мен Қытайда қарқынды жүреді [1].

Шетелдік тәжірибені талдау көрсеткендей, қалалық агломерацияларды дамыту мәселелерін шешудің негізгі құралы – бұл муниципалитетаралық ынтымақтастықты ұйымдастыру.

Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, агломерацияларды басқарудың шешім қабылдауға арналған бірыңғай институционалдық механизмі бар, сонымен қатар ішкі аумақтық құрылымдар мен қауымдастықтарға жоғары автономия беруді қамтамасыз ететін модельдер жеткілікті тиімді болып табылады. Мұндай механизмдер келесі жолдар арқылы жүзеге асырылуы мүмкін:

- Агломерацияның «субъектілері» болып табылатын қоғамдық құрылымдардың жанама сайлаулары негізінде коллегиялды органдардың басым болуы;
- Қабылданатын шешімдердің басым бөлігін агломерацияның «субъектілері» арасында жасалатын жария келісімдер мен шарттар түрінде ресімдеу;
- Бірыңғай әкімшілік шешімдер жүйесін сақтай отырып, агломерацияны басқарудың шарттық формаларын дамыту;
- Басқару және даму функцияларын аймақаралық (муниципалдық, өңіраралық немесе басқа) кәсіпорындарға, корпорацияларға, агенттіктерге және т.б. беру;
- Агломерация аумағындағы қоғамдық мүлікті басқарудың аймақаралық жүйесін құру;
- Агломерация аумағында бюджет процесін басқарудың коллегиялды және шарттық формаларын дамыту.

Сондықтан агломерацияны басқару моделін таңдағанда, оның әлеуетті артықшылықтары мен кемшіліктерін ескеріп, тәжірибеде кездесетін қауіп-қатерлерді бақылау және жағымсыз салдардың алдын алу шараларын әзірлеу өте маңызды.

Қалалық агломерацияларды басқару құрылымдары өзгермелі жағдайларға, экономикалық ахуалдың, демографиялық жағдайдың және технологиялардың трансформациясына бейімделе алатын икемді болуы қажет. Басқару жүйелері қазіргі жағдайды ғана емес, болашақта туындайтын жағдайларды да тиімді басқара алатындай етіп

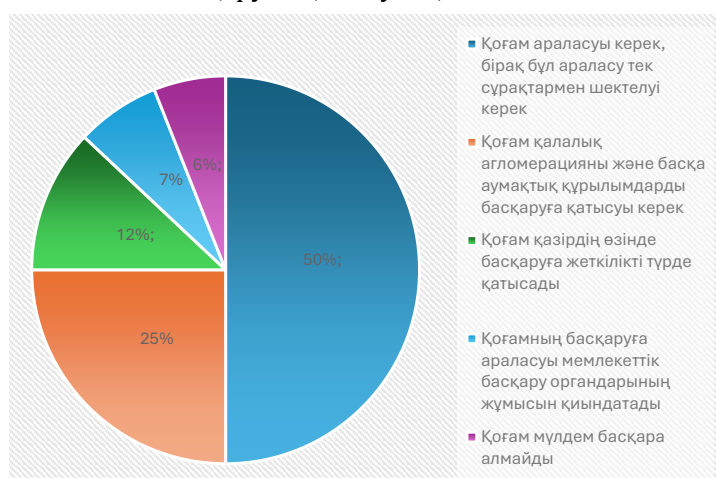
құрылуы тиіс. Биліктің заңдылығы қоғамның оған деген көзқарасымен анықталады. Қазіргі заманда мемлекеттік шешімдерді қоғамның қатысуынсыз мәжбүрлі түрде қабылдату мүмкін емес. Мұндай қатысу тек қабылданған шешімдердің ғана емес, жалпы биліктің заңдылығын қамтамасыз ету үшін маңызды рөл атқарады.

Қалалық агломерацияларды басқару – бұл қоғамның әртүрлі бөліктерін өзара байланыстыратын саяси процесс екенін түсіну маңызды. Жедел урбанизация жаңа қалалық өмір формаларының пайда болуына байланысты басқару жүйесін жаңғыртуды талап етеді. Бұл формаларға қалалық агломерациялар, мегаполистер, астаналық аймақтар және басқалары жатады. Мұндай өзгерістер процестің барлық қатысушыларының жаңа түсінік табуын және тиімді жұмыс істеуін қажет етеді. Қалалар тұрғындары жаңа сын-қатерлерге және күнделікті мәселелерге билік тарапынан жедел, тиімді және икемді шаралар күтеді. Қазіргі таңда азаматтардың қатысуынсыз басқару мүмкін болмай қалды [2].

Қазақстанда қалалардағы жергілікті өзін-өзі басқару екі формада жүзеге асырылады: жанама форма мәслихаттардың өкілді органдар ретінде қызметін және әкімдіктер жанындағы қоғамдық кеңестердің жұмысын қамтиды. Ал тікелей формада халық өз пікірлерін мемлекеттік органдардың, соның ішінде жергілікті атқарушы органдардың ресми сайттарында білдіру арқылы мемлекеттік басқарушылық шешімдерге ықпал ете алады. Латын Америкасы елдерінің тәжірибесін қолдану қажет деп есептейміз, атап айтқанда, халықты қалалық агломерацияларды, қалаларды және ауылдарды басқаруға белсенді түрде тарту. Бұл үшін жергілікті басқару және өзін-өзі басқару жүйесіне қатысу қағидатын енгізудің тиімді механизмін әзірлеу қажет. Сонымен қатар, халыққа шешім қабылдау үшін сеніп тапсыруға болатын мәселелерді нақты анықтау маңызды.

Билік пен қоғамның қоғамдық маңызы бар шешімдерді қабылдау және іске асыру бойынша өкілеттіліктердің бір бөлігін беруге дайындық деңгейін түсіну үшін сарапшыларға қоғамның қалалық агломерацияларды және басқа да аумақтық құрылымдарды басқаруға қатысу қажеттілігі туралы сұрақ қойылды (1-сурет). Жауаптардан біз шешім қабылдау кезінде қоғамның орны туралы оң көзқарастың қалыптасып жатқанын көреміз.

1-сурет – қоғамның қалалық агломерацияларды және басқа да аумақтық құрылымдарды басқаруға қатысуы қажеттілігі

Қазақстан үшін ең қолайлы модель екі деңгейлі басқару моделі болып табылады. Қала – орталықта бүкіл агломерацияны стратегиялық басқаруды жүзеге асыратын негізгі басқару орталығы орналасуы тиіс. Ал жергілікті жерлерде өздерінің басқару органдары болуы қажет, олар өз елді мекендерін тактикалық басқарумен айналысады.

Екі деңгейлі басқару моделі Қазақстанның қалалық агломерацияларында әлеуметтік-экономикалық теңестіруді қамтамасыз етуге де ықпал етеді деп санаймыз. Әлеуметтік-экономикалық саралану деңгейіне әсер ететін факторлардың табиғатына және оларды басқару әдістеріне бейімділігіне байланысты бұл әсердің сипаты әртүрлі болуы мүмкін. Басқару шешімдері әлеуметтік-экономикалық даму деңгейін теңестіруді қамтамасыз ететін ұтымды басқару құралдарын таңдауда жатыр. Аймақтық саясаттың түрлі құралдарын үйлестіру әрқайсысының өзіндік артықшылықтары мен кемшіліктерінің болуымен түсіндіріледі.

Әлеуметтік-экономикалық теңестіру құралдарын екі топқа бөлуге болады:

– Қаржы ресурстарын қайта бөлуге негізделген дифференциацияны уақытша жұмсартуға арналған құралдар;

– Қалалық агломерацияны басқару органдарының ақылға қонымды қаржылық және ұйымдастырушылық қолдауымен ішкі әлеуетті пайдалану арқылы экономикалық өсудің тірек орталықтарын дамыту құралдары.

Әрбір құралдың өзіне тән күшті және әлсіз жақтары бар, сондықтан нақты құралды таңдау теңестіру жүзеге асырылатын елді мекендердің мүмкіндіктері мен қажеттіліктеріне байланысты жүргізіледі.

Аумақтардың күшті дифференциациясы жағдайында елді мекендер арасындағы даму деңгейін теңестірудің маңызды тетіктері мемлекеттік қаржылық көмек көрсету механизмдері болып табылады:

1. Аймақтар үшін жалпы мемлекеттік салықтардан аударымдардың дифференциаланған нормативтерін және дотацияларды белгілеу.

2. Бюджеттік теңестірудің жалпы моделі, мұнда дотациялар мен субвенциялар ең төменгі бюджет қамтамасыз етілуінің нормативі және/немесе мемлекеттік ең төменгі әлеуметтік стандарттардың мөлшері сияқты жоғарғы билік деңгейі белгілейтін шектеулер негізінде анықталады.

3. Елді мекендердің ең төменгі бюджетін әлеуметтік стандарттарға сүйене отырып есептеу әдістемесі келесі принциптерді ескереді:

– жергілікті басқарудың негізгі функцияларын бюджеттік қаржыландыру әлеуметтік стандарттар арқылы жүзеге асырылады, олар шектеулі номенклатура бойынша есептеледі (тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық, білім беру, денсаулық сақтау);

– әлеуметтік стандарттардың ақшалай мәні заңды түрде бекітілген әдістеме негізінде болжанатын кірістер көлемінен есептеледі;

– бюджеттің болжамды кірістері мен әлеуметтік стандарттардың ақшалай мәні өзара байланысты;

– муниципалдық құрылымдардың ең төменгі бюджетін есептеу әдістемесі барлық елді мекендер үшін бірдей және әлеуметтік стандарттарға негізделеді;

– елді мекендердің ең төменгі бюджеттерін есептегенде халықтың әлеуметтік инфрақұрылым нысандарымен қамтамасыз етілу деңгейіндегі айырмашылықтар ескеріледі.

Әлеуметтік-экономикалық дифференциация деңгейіне әсер ету үшін қаржыны пайдаланудың негізі – мемлекеттік бюджет. Бұл тек бюджет кірістерінің жүйесіне (салықтық реттеу) ғана емес, сондай-ақ мемлекеттік шығыстарға да (тікелей мемлекеттік қаржыландыру, мемлекеттік тапсырыстар мен сатып алуларды пайдалану арқылы реттеу) байланысты.

Бюджеттік қатынастардың қағидаттарын, әдістерін және бюджеттік кірістер мен шығыстарды қалыптастыру тәсілдерін өзгерту арқылы мемлекет қалыптасқан бюджеттік өзара байланыстарды түзетеді.

Ішкі әлеуетті пайдалана отырып, экономикалық өсудің тірек орталықтарын дамытудың құралдарының бірі агломерациялық әсер (agglomeration economies) болуы мүмкін. Бұл – қалалар мен агломерацияларда (бір-біріне жақын орналасқан пункттерде) өндіріс пен басқа да экономикалық нысандардың шоғырлануынан алынатын экономикалық пайда. Мысалы, жоғары өнімділікке ие құю зауытының қызметтерін пайдаланатын кәсіпорындардың бір аймақта шоғырлануы құйма дайындауға кететін шығындарды азайтады (мұндай жағдайда екі есе пайда: тасымалдауға жұмсалатын шығын азаяды және ауқым әсерінен құю құны төмендейді). Технополистерде мамандардың шоғырлануы белгілі бір деңгейге жетіп, идеялар, өнертабыстар және басқа да ақпараттармен тиімді әрі жедел алмасуға әкеледі, бұл өз кезегінде ғылыми-техникалық шығармашылықтың жаппай дамуына себеп болады. Мысалы, АҚШ-тағы Кремний алқабы қысқа мерзімде электрондық техника мен технологияларды әзірлеу және өндірудің әлемдегі ең ірі орталығына айналған [3].

Агломерациялық әсерлер агломерация құрамына кіретін әртүрлі объектілер үшін сыртқы үнемдеу факторларының жиынтығы мен өзара әрекеттесуін көрсетеді.

Әлеуметтік тұрғыдан алғанда, қалалық агломерация – қазіргі заманғы қала тұрғынының өмірлік қызметі бір апта ішінде шоғырланатын аумақ. Агломерациялардың екі негізгі қасиеті бар: оларды құрайтын елді мекендердің жақындығы және олардың өзара толықтырылуы (комплементарлығы). Агломерацияларға айтарлықтай экономикалық әсер тән, бұл өндірістік және басқа да байланыстардың айтарлықтай бөлігін аумақтық шектеулі агломерациялық аймақтарда шоғырландыру мүмкіндігімен байланысты.

Бұл әсіресе аумағы үлкен елдер үшін маңызды. Экономиканы орталықтандырылған басқару жағдайында агломерациялық әсер жеткіліксіз пайдаланылды, себебі ведомстволар экономикалық тұрғыдан тиімсіз байланыстарды ұйымдастыруды өз шеңберінде жүзеге асыруды жөн көрді.

Агломерациялардың оң қасиеттері олардың кемшіліктерімен бірге жүреді. Бұл олардың жеке қабылданған, нашар үйлестірілген шешімдерді жинақтауы арқылы түсіндіріледі. Олардың дамуы алдын ала әзірленген бірыңғай жоспарға сәйкес реттелмеді. Агломерациялардың қалыптасуын қоныстанудың өзіндік дамуының бір көрінісі ретінде қарастыруға болады. Агломерациялардың артықшылықтары даусыз, ал кемшіліктерін жоюға болады.

Елді мекендердің қалалық агломерациядағы өзара байланысы мен әрекеттесуінен туындайтын агломерациялық әсерлердің рөлі мен маңызын, сондай-ақ дифференциацияны уақытша жеңілдетудің қолданыстағы құралдарының тиімді басқару міндеттерін шешпейтінін ескере отырып, агломерациялық әсерлерді пайдалану арқылы экономикалық өсудің тірек орталықтарын дамыту құралдарына көшуді ұсынамыз:

1. Қалалық агломерациядағы елді мекендердің әлеуметтік-экономикалық даму деңгейін бағалау көрсеткіштер жүйесі негізінде анықталатын негізгі экономикалық қызмет бағыттарын және олар арқылы даму импульстарын беру мүмкіндіктерін айқындау.

2. Негізгі экономикалық қызмет бағыттары бойынша агломерациялық әсерлерді таңдау, атап айтқанда:

– Ауқым әсері. Бұл өңір экономикасы үшін айтарлықтай көлемдегі өңірлік нарық құруды білдіреді: заманауи сауда форматтары, тұтыну нарығы үшін перспективалы өндірістер және ең маңыздысы – қызмет көрсету секторы. Агломерацияның пайда болуы өңірге ірі бизнесті тартуға мүмкіндік береді, сондай-ақ жергілікті компаниялардың нарық көшбасшылары деңгейіне жетуіне жағдай жасайды.

– Кең әрі әртараптандырылған еңбек нарығын құру. Бұл адамдарға өздерінің біліктілігі мен өмірлік стратегияларына сай келетін жұмысты тез табуға мүмкіндік береді.

– «Инфрақұрылымдық әсер». Жаңа энергетикалық қуат көздері, ірі көлік кешендері (порттар, әуежайлар, мультимодальды логистикалық орталықтар және ақпараттық тораптар) құрылысын салу жобалары дәл агломерацияларда экономикалық тұрғыдан тиімді әрі ақталған. Бұл білім беру және инновациялық инфрақұрылымға да қатысты.

– Мультипликациялық әсер. Бұл инфрақұрылымдық және шаруашылық дамудың мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған техникалық саясатты жүзеге асыруды білдіреді. Елді мекендердегі материалдық ресурстардың шектеулігі инфрақұрылымдық дамудың басымдықтарын дұрыс таңдаудың маңыздылығын арттырады. Инфрақұрылымды дамытуға арналған инвестициялық жобаларды жүзеге асыру үшін «өсу нүктелерін» айқындау – аумақтың әлеуметтік-экономикалық даму шаралары кешенін қалыптастырудың маңызды міндеті.

Инфрақұрылымдық аумақты игеруден алынатын мультипликациялық әсер аумақтың «өмірлік цикл» кезеңіне байланысты өзгеруі мүмкін, ал уақыт өте келе табиғи түрде «ескіруіне» қарай төмендейді. Бұл процестің қарқыны инфрақұрылым кешенінің салалық ерекшелігіне (көлік, энергетика, байланыс, коммуналдық сала, әлеуметтік кешен) ғана емес, сонымен бірге осы жүйеге енгізілген технологиялар жиынтығына да тәуелді. Мұндағы инфрақұрылым кешенінің «өмірлік циклі» деп оның негізгі қорына қосымша инвестицияларсыз, уақыт өте келе сұраныс артуына байланысты, экономикалық субъектілер мен халықты қызметтермен қамтамасыз ету кезеңі түсініледі.

«Тартылыс әсері» агломерациялық-желілік қоныстану құрылымы деурбанизация құбылысына айналған кезде пайда болады. Бұл урбанизациядан тыс өмір сүруді қамтамасыз ете отырып, білімді халықтың қала өмір салтын үзбей ауылдық жерлерге қоныс аударуына мүмкіндік береді. Қоныстанудың бұл түрі маятниктік миграцияны кеңінен енгізу арқылы мегаполистерде миллиондаған халық санына байланысты туындайтын тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық мәселелерін болдырмауға

мүмкіндік береді. Алайда, ірі қалалардың маңайындағы агломерациялық «тартылыс әсері» сезілетін қала маңы аумақтарының «пайдалы көлемі» көлік инфрақұрылымының мүмкіндіктерімен шектеледі.

Бұл ретте инфрақұрылымдық дамудың технологиялық деңгейі ерекше маңызға ие болады. Дәл осы технологиялық шешімдер табиғи және агломерациялық желілік қоныстану схемаларын дамытуға серпін бере алады. Бүгінде ірі қалалардың «тартылыс аймағына» 50-60 км радиустағы «сағаттық қолжетімділік» аймағында орналасқан мүмкіндігінше көп аумақтарды енгізу бойынша шешімдер іздеу қажет.

Синергетикалық әсер («қайтарым әсері») – бұл қоршаған ортаға жүктеме, инфрақұрылымдық қамтамасыз ету, сондай-ақ жекелеген бөліктерді біріктіру, интеграциялау және біртұтас жүйеге қосу нәтижесінде қызметтің тиімділігін арттыру, яғни «жүйелік әсер» есебінен пайда болатын құбылыс. Бұл терминдер ХХ ғасырдың бірінші жартысындағы индустриялық қоғамның құрылу дәуірінің, нарықтық реттеушілер шектеулі түрде қолданылған экстенсивті шаруашылық жүргізу тәсіліне тән ерекшелігін көрсетеді. Қазіргі кезеңнің маңызды талабы – қоныстану факторларын мұқият талдау және олардың оң әсерін қамтамасыз ету.

Бұл тұрғыда аймақтық және қалалық басқару органдары өндірістік, әлеуметтік, институционалдық және экологиялық инфрақұрылымдарды жетілдіруге, сондай-ақ өңірдің инвестиция тарту құралы ретінде имиджін жақсартуға бағытталған ұзақ мерзімді қызметке итермеленеді. Басқаша айтқанда, өңір экономикалық субъектілердің маркетингтік шешімдерін іске асыратын орын болудан шығып, нарықта сатылатын өнімге айналады. Осыған байланысты, «мұны қалай тиімді жасауға болады?» деген сұраққа жауап аймақтың маркетингі деп аталатын маркетинг пен аймақтық экономиканың түйіскен жеріндегі жаңа бағыттан табылады.

Сол сияқты ең маңызды рөл атқаратын әсерлердің бірі – магистрализация (қозғалыс жылдамдығы мен өткізу қабілетін арттыру). Ол агломерациямен (үнемді қысқа байланыстардың үлесін арттыру) үйлесе отырып, аумақтарды «іріктеп шығарып тастау» арқылы емес, керісінше, ұтымды аумақтық ұйымдастыруға негізделген экономикалық кеңістік тұжырымдамасын қамтамасыз етеді. «Өсу нүктелері» тек «артықшылыққа ие» аймақтарда ғана емес, барлық жерлерде пайда болуы керек, себебі барлық өңірлерде адамдар тұрады және олардың барлығы лайықты өмір сүруге құқылы. Олар даму кезегін күтетін бақылаушылардың рөлінде болмауы тиіс.

3. Экономикалық әлеуетті кешенді пайдалану және инновациялық даму қағидаттарына сәйкес агломерациялық әсерлерді қалыптастыру және пайдалану.

Агломерациялық әсерлерді пайдалану аумақтық-өндірістік кешендер (АӨК) тұжырымдамасының негізінде жатыр. АӨК – бұл әртүрлі өндірістерді агломерациялық әсерлерді ескере отырып, бірлесіп орналастырудың бір түрі. Бұл әсерлер әртүрлі кәсіпорындардың өзара іс-қимылының нәтижесінде, АӨК шеңберінде салалық және салааралық байланыстардың қалыптасуы арқылы жүзеге асады.

Осыған байланысты, АӨК агломерацияның маңызды экономикалық объекті ретінде негізгі әсерлерінің бірі болып табылады. АӨК-ті қалыптастыруды экономикалық құрылымдардың өзара әрекеттесуі немесе әлеуметтік деңгейге бағытталған жеке әсер ретінде қарастыруға болады.

Ұсынылып отырған құрал агломерациялық әсерлерді тиімді пайдалану мен ресурстарды дұрыс бөлуді, сондай-ақ оларды негізгі экономикалық бағыттар бойынша жұмылдыруды көздейді. Бұл экономикалық әлеуетті кешенді пайдалануға және инновациялық даму арқылы іске асады. Мұндай жағдайда жаңа нарықтар инвесторлар мен әлеуетті еңбек мигранттарын тартуға ықпал етеді, қалалық агломерациядағы ең артта қалған елді мекендердің экономикасын теңдестірілген дамытуды қамтамасыз етіп, олардың әлеуметтік-экономикалық өсуіне негіз қалайды.

Қалалық агломерацияның әлеуметтік-экономикалық даму деңгейін теңестірудің тиімді құралы ретінде автор аумақтардың әлеуметтік-экономикалық даму бағдарламаларын агломерацияның экономикалық әлеуетін кешенді пайдалануға және инновациялық дамуға бағыттау қажеттігін ұсынады. Агломерациялық әсерлерді тиімді пайдалану мақсатында мұндай бағдарламалар өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылымды, сондай-ақ жоғары технологиялық өндірістерді дамытуға бағытталуы тиіс (техникалық-енгізу аймақтарын құру, білім беру саласын дамыту және т.б.). Бұл ретте жергілікті шағын бизнеске қолдау көрсетудің маңызы зор.

Шағын кәсіпорындарға венчурлық капитал, ақпаратқа қолжетімділік, білікті жұмыс күші және ірі жеке компаниялар сияқты әлеуетті тапсырыс берушілер қажет. Алайда бұл ресурстар көптеген елді мекендерде әдетте қолжетімсіз. Осы мақсатта қолданыстағы қаржыландыру көздерін (субсидиялар, салық жеңілдіктері, жеңілдетілген несиелер, аймақтық мақсатты бағдарламалардың қаражаттары және т.б.) қолдау қажет, бұл өз кезегінде кәсіпорындардың жылдам ауысуын қамтамасыз етіп, елді мекендердің экономикасындағы тоқырау әсерін болдырмауға ықпал етеді.

Қалалық агломерацияда экономикалық әлеуетті тиімді пайдалану мен инновациялық дамуға бағытталған мақсатты бағдарламаларды әзірлеу және жүзеге асыру, сондай-ақ оларды іске асыру үшін жұмыс ұйымдастыру, соның ішінде қалалық атқарушы билік органдары, өкілдік билік, кәсіпкерлік орта және қоғамдық ұйымдармен, сондай-ақ аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуына ықпал ететін басқа да құрылымдармен өзара іс-қимылды қамтамасыз ету мақсатында қалалық агломерацияны басқару органдарының құрылымында әлеуметтік-экономикалық дифференциацияны басқару мәселелері бойынша үйлестіруші бөлімше құру қажет. Бұл бөлімшенің негізгі функцияларына мыналар жатуы мүмкін:

- әлеуметтік-экономикалық дифференциацияны кешенді бағалау және мониторинг жүргізу;
- әлеуметтік-экономикалық дифференциацияға әсер ететін факторларды талдау;
- әлеуметтік-экономикалық дифференциацияны төмендету сценарийлерін әзірлеу, оларды жүзеге асыру кезінде шығындар мен агломерациялық әсерлерді жалпы бағалау және ықтимал сценарий бойынша ұсыныстар әзірлеу;
- салалық үйлестіруші бөлімшелерді құру және агломерациялар арасындағы ұйымдарды құру туралы шешім қабылдау;
- инвестициялық портфельді қалыптастыру, сонымен қатар әлеуетті инвесторларға елді мекендердің нақты артықшылықтары, даму перспективалары, қызметтің құқықтық шарттары, сондай-ақ инвестициялау үшін әлеуетті объектілер туралы ақпарат жеткізу;

– қаржы ағындарын және қалалық агломерациядағы инновациялық дамуға арналған ресурстардың мақсатты пайдаланылуын бақылау;

– әлеуметтік-экономикалық дифференциацияны төмендету, агломерациялық әсерлерді пайдалану және осы жоспарды жүзеге асыру үшін инвестицияларды тартуға бағытталған стратегиялық жоспар әзірлеу және оны іске асыру;

– стратегиялық жоспардың орындалу барысын мониторингтеу және әлеуметтік-экономикалық дифференциацияға әсер ететін факторлардың өзгерістеріне сәйкес оны түзету;

– әлеуметтік-экономикалық дифференциацияны төмендету бойынша іс-шараларды үйлестіру үшін мемлекеттік басқару органдарымен, кәсіпорындармен, банк институттарымен, қоғамдық ұйымдармен, ғылыми және білім беру мекемелерімен өзара әрекеттесу.

Ұсынылған құрал қалалық агломерацияда әлеуметтік-экономикалық дифференциацияны төмендетуге бағытталған басқарушылық шешімдерді қабылдайтын бірыңғай институционалдық құрылым болып табылады.

Осылайша, әзірленген құралдар қалалық агломерациядағы елді мекендердің әлеуметтік-экономикалық даму деңгейін қалыптастыратын факторларға әсер етуге мүмкіндік береді. Бұл құралдарды объективті түрде таңдау үшін қалалық агломерациядағы әлеуметтік-экономикалық дифференциацияны басқару алгоритмін әзірлеу қажет.

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, экономикалық өсудің негізгі қозғаушы күші – қала халқы. Қоғам неғұрлым урбандалған сайын, оның әл-ауқаты соғұрлым жоғары болады. Қазақстанда қалалық агломерациялар мәселесі алғаш рет мемлекеттік деңгейде 2010 жылғы 1 ақпанда Президент Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасын дамытудың 2020 жылға дейінгі стратегиялық жоспары аясында көтерілді. Бұл жоспар 2030 жылға дейінгі даму стратегиясын іске асыруға бағытталған [4].

Аталған стратегияның басты мақсаты – экономиканы әртараптандыруды жеделдету. Бұл процесс елдің экономикалық әлеуетін тиімді пайдаланып, халықтың өмір сүру жағдайларын жақсартуға мүмкіндік беретін экономикалық өсу орталықтарын құру арқылы жүзеге аспақ. Құжатта «қалалық агломерация» термині тікелей аталмағанымен, аумақтық ұйымдастырудың маңыздылығы айқын көрсетілген.

2011 жылғы 21 шілдеде Президент Жарлығымен елдің әлеуметтік-экономикалық әлеуетін арттыру және оны тиімді пайдалану арқылы халықтың әл-ауқатын жақсартуға бағытталған 2020 жылға дейінгі аумақтық-кеңістіктік дамудың болжамды схемасы бекітілді [4].

Қазақстанның жалпы аумағы 2,7 млн шаршы шақырымнан асады, ал халқының саны 17,3 млн адамды құрайды. Халықтың орташа тығыздығы 1 шаршы шақырымға 6,35 адамнан келеді. Бұл көрсеткіш Қазақстанды жер көлемі бойынша әлемде 9-орынға, халық саны бойынша 63-орынға, ал халық тығыздығы бойынша 184-орынға орналастырады [5]. Халықтың төмен тығыздығы ел дамуына көптеген кедергілер туғызады, ал бұл мәселені шешу ұзақ жылдарды қажет етеді.

Осыған байланысты үкімет ресурстарды экономикалық және әлеуметтік тұрғыдан перспективалы әрі өмір сүруге қолайлы аймақтарға шоғырландыруды көздеп отыр. Болжамдық схемада басқарылатын урбанизация сценарийін қолдану, ірі агломерацияларды жедел дамыту және агломерациялық әсерді іске асыру арқылы шығындарды азайту мен өндірістің бәсекеге қабілеттілігін арттыру мәселелері қарастырылған [6].

Қалалық агломерацияларды құру Қазақстанның аумақтық-кеңістіктік дамуының негізгі басымдығы ретінде анықталды. Агломерациялар экономикалық, еңбек, қаржылық, инновациялық және мәдени ресурстарды шоғырландыру арқылы «өсу полюстері» қызметін атқаруы тиіс. Бұл ретте мемлекет агломерацияларды қолдап, оларда өмір сүру, бизнес жүргізу және инвестиция тарту үшін қолайлы жағдайлар жасауды көздеп отыр.

Сонымен қатар, болжамдық схема елдегі агломерациялық процестердің қазіргі жағдайы мен даму болашағын бағалайды. Агломерациялардың дамуы урбанизацияның бастапқы кезеңінде тұрғанына қарамастан, Алматы мен Шымкент секілді қалаларда миграцияны реттемеу, экологиялық проблемалар, инфрақұрылымның жеткіліксіздігі сияқты мәселелер жаңа жоспарлау мен басқару тәсілдерін қажет етеді.

Астана, Алматы және Шымкент ірі агломерациялық орталықтар ретінде белгіленді. Бұл қалаларда орталық пен шет аймақтардың теңгерімсіз дамуы байқалады. Құжатта аталған қалаларда қызмет көрсету салаларын дамыту арқылы олардың экономикалық келбеті мен тартымдылығын арттыру жоспарланған.

Агломерацияларды басқарудың жаңа әдістері ұсынылып, олардың инфрақұрылымдық үйлесімділігін қамтамасыз ету арқылы аймақтық экономикалық дамудың қозғаушы күшіне айналдыру көзделген.

Болжамдық схемада Ақтөбе қаласы Батыс Қазақстандағы әлеуетті агломерациялық орталық ретінде айқындалған. Сонымен бірге, басқа облыс орталықтарын да аймақтық агломерациялық құрылымдарға айналдыру міндеті қойылды. Қала маңындағы аумақтарды дамытуда жылдам көлік түрлерін енгізу арқылы еңбек мобильдігін арттыру маңызды екені атап өтілді.

Қазақстанның қазіргі әкімшілік-аумақтық құрылымының кемшіліктерін жою мақсатында халық қоныстану жүйелерінің орнықтылығын арттыруға бағытталған шаралар ұсынылды. Агломерациялардың ықпал ету аймақтарын анықтап, осы аймақтарға кіретін елді мекендерді орталықтардың әкімшілігіне бағындыру қажеттігі де айтылды.

Мұндай қадамдар Қазақстанның урбанизациясын жеделдетіп, аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуындағы теңгерімді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Агломерация корпорация сияқты жұмыс істеуі керек, барлық іс-шаралардың жоспары бизнес-жоспар ретінде құрылып, жергілікті атқарушы органның шешімі түрінде ресімделуі қажет. Мұндай реформаның негізгі мақсаты – басқару шешімдерінің сапасын қазіргі заманғы басқару және ақпараттық технологиялар негізінде жақсарту.

Стратегиялық жоспарлауды жүзеге асыратын мемлекеттік орган немесе оның бөлімшесі жобаларды әзірлеп, оларды жүзеге асыруды барлық кезеңдерде (дайындықтан

бастап бақылауға дейін) түрлі әдістермен, соның ішінде қоғам тарапынан бағалаумен қоса, қадағалап отыруы қажет. Сондай-ақ, жобаларды іске асыру механизмдерін әзірлеу, олардың бюджеттерін есептеу, бақылау мен мониторинг әдістемелерін дайындау маңызды.

Жобаларды әзірлеу – әртүрлі салалар бойынша арнайы білімді талап ететін күрделі процесс. Сондықтан жобаларды әзірлеу бойынша жұмыс топтарына түрлі салалардың мамандары тартылады. Жобалық тәсіл тек болжам жасаумен шектелмей, стратегиялық болжам жасауды да қамтиды. Жобаларды әзірлеу барысында қалалық маркетинг әдістері қолданылып, мақсатты топтар зерттеледі. Бұл жұмыстың нәтижесінде мақсатты топтардың мүдделері мен қалалық агломерация және қоғамдық жобалардың инвестициялық мүмкіндіктері анықталады.

Бұл кезеңде қоғамдық пікір қалыптастыру үшін халықты агломерация мәселелерін шешуге және шешім қабылдауға тарту қажет. Осы мақсатқа жету үшін интеграцияланған технология арқылы басқарылатын ақпараттық ресурстар жасалуы тиіс. Ақпарат басқарушылық шешімдерді қабылдаудағы негізгі ресурсқа айналуы керек. Ақпараттық ресурстарды құру және оны пайдалану процесі құқықтық актімен реттелуі қажет.

Кадрлық саясатты жобалық менеджмент қағидаттарына бейімдеп, жобаларды әзірлеу мен жүзеге асыруға қатысатын қызметкерлерді оқыту қажет. Бұл кезеңнің нәтижесінде заманауи басқару және ақпараттық технологиялар негізінде шешімдерді дайындау және қабылдау механизмі іске қосылады. Екінші кезең аяқталғаннан кейін агломерацияның басқару салаларының барлығы жобалық менеджментпен қамтылуы тиіс.

Келесі кезеңде мемлекеттік басқару органдарының құрылымын жобалық менеджмент қағидаттарына сай қайта құрылымдау және оңтайландыру жүзеге асырылады. Жобалық менеджмент басқару шешімдерін қабылдауды барлық деңгейлерде, соның ішінде орындаушылық деңгейде де қамтиды, бұл агломерацияны басқару органдарының құрылымдық қайта құрылуын қажет етеді. Басқару органдарының құрылымы сыртқы ортаға тәуелді болуы, сонымен бірге сыртқы және ішкі факторлардың әсеріне қарай өз қызметін өзгерте білуі қажет.

Сонымен қатар, өзгерістер жаңа жобаларды құруға немесе бірнеше жобаны бір ірі жобаға біріктіруге негіз болуы мүмкін.

«Агломерацияларды дамыту туралы» Қазақстан Республикасының 2023 жылғы 1 қаңтардағы Заңына сәйкес Жергілікті агломерация кеңесі және агломерацияны дамытудың кешенді жоспарына сәйкес жергілікті басқару кеңес арқылы жүргізіледі [7].

1. Жергілікті агломерация кеңесінің мәртебесі мен құрылымы:

Жергілікті агломерация кеңесі – агломерацияны дамыту мәселелері бойынша ведомствоаралық үйлестіруді қамтамасыз ететін, сондай-ақ ұйымдастырушылық, ақпараттық және талдамалық қолдау көрсететін консультативтік-кеңесші орган. Ол агломерация аумағындағы жергілікті маңызы бар мәселелерді шешу мақсатында астана немесе республикалық маңызы бар қала, облыстық маңызы бар қала (агломерация орталығы) мен агломерацияға кіретін елді мекендердің жергілікті атқарушы органдарының бірлескен шешімі негізінде құрылады.

2. Кеңес құрамына кіру: Кеңеске мемлекеттік органдардың, агломерацияға кіретін қалалар мен аудандардың жергілікті атқарушы және өкілді органдарының, Қазақстан

Республикасының Ұлттық кәсіпкерлер палатасының, сондай-ақ агломерация аумағында тіркелген ұйымдардың өкілдері кіре алады. Кеңес мүшелерінің саны мен іріктеу тәртібі тараптардың келісімімен анықталады және олардың өкілділігі тең дәрежеде қамтамасыз етіледі.

3. Жергілікті агломерация кеңесінің өкілеттіктері:

- Агломерацияның даму мақсаттары мен міндеттерін анықтау бойынша ұсыныстар әзірлеу;
- Агломерацияны дамытудың кешенді жоспарын келісу;
- Агломерацияның даму барысы туралы жыл сайынғы есеп әзірлеп, оны интернет-ресурстарда жариялау;
- Кеңестің хатшылығын анықтау және оның қызметін үйлестіру;
- Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес басқа да өкілеттіктерді жүзеге асыру.

4. Кеңестің жұмыс тәртібі: Кеңестің төрағасы отырыс барысында сайланады. Кеңес тоқсан сайын кемінде бір рет жиналып, шешімдер көпшілік дауыспен қабылданады. Егер қатарынан екі рет белгілі бір шешім қабылданбаса, ол мәселені шешу агломерацияларды дамыту жөніндегі жоғарғы кеңеске тапсырылады.

5. Кеңес хатшылығының қызметі: Кеңес хатшылығы кеңес шешімдерін жүзеге асыруға жәрдемдесу, олардың орындалуын мониторингтеу, агломерацияға қатысты деректерді жинау, кешенді жоспар жобасын әзірлеу секілді міндеттерді орындайды.

6. Агломерацияны дамытудың кешенді жоспары: Кешенді жоспар Мемлекеттік жоспарлау жүйесі мен бас жоспарлар негізінде әзірленеді және келесі бағыттарды қамтиды:

- Агломерацияның әлеуметтік-экономикалық жағдайын бағалау;
- Коммуналдық, көліктік және әлеуметтік инфрақұрылымды дамыту мәселелері;
- Даму мақсаттары мен міндеттері, оларды сипаттайтын индикаторлар мен көрсеткіштер;
- Қаржыландыру көздері, мерзімдері және жауапты орындаушылар;
- Әлеуметтік-экономикалық тиімділікті бағалау.

7. Кешенді жоспарды әзірлеу және жүзеге асыру:

Кешенді жоспар бес жылға әзірленіп, кеңес хатшылығымен дайындалады. Жоспар жобасын дайындау кезінде ұсыныстар жиналып, қоғамдық тыңдаулар өткізіледі. Жоспар бекітілгеннен кейін, жергілікті атқарушы органдар оның орындалуын қамтамасыз етеді және оны басқа жоспарлар мен құжаттармен сәйкестендіреді.

Бұл құрылым агломерацияны басқарудың тиімділігін арттырып, ресурстарды ұтымды пайдалануға және тұрғындардың өмір сүру сапасын жақсартуға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Қазақстан Республикасындағы қалалық агломерациялардағы жергілікті өзін-өзі басқару жүйесі қазіргі кезде толыққанды дамымаған және бірыңғай орталықтандырылған басқару жүйесінің шеңберінде жүзеге асырылатындығын атап өткен жөн. Бұл жүйеде

агломерация орталығы болып табылатын ірі қалалар мен олардың маңындағы елді мекендердің басқару механизмдері арасындағы үйлестіру мәселелері айтарлықтай қиындықтар туғызады.

1. Қазіргі жағдай және мәселелер:

• **Аймақтық бөлініс:** Қалалық агломерациялардың орталықтары көбінесе қалалық билік органдары арқылы басқарылады, ал агломерацияға кіретін маңайдағы елді мекендер облыстық биліктің құзыретіне жатады. Бұл басқару процесінде үйлесімділіктің болмауына және стратегиялық жоспарлауда қиындықтарға алып келеді.

• **Құқықтық негіздің жетіспеушілігі:** Қалалық агломерацияларды басқарудың арнайы заңнамалық негізі жоқ. Бұл өз кезегінде урбанизация процестерін тиімді басқаруға және жергілікті тұрғындардың қажеттіліктерін барынша қанағаттандыруға кедергі келтіреді.

• **Қаржылық дербестік:** Агломерацияға кіретін шағын елді мекендерде жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қаржылық дербестігі төмен. Бұл инфрақұрылымды дамыту және халыққа қажетті қызметтерді көрсету үшін жеткіліксіз қаражатқа байланысты.

2. Жергілікті өзін-өзі басқару жүйесін жетілдіру жолдары:

• **Агломерациялық басқару органдарын құру:** Қалалық агломерациялардағы басқару процестерін үйлестіру үшін арнайы аймақтық басқару органдарын құру ұсынылады. Мұндай органдар қалалық және облыстық билік арасындағы байланысты қамтамасыз етіп, біртұтас стратегияны жүзеге асыруға ықпал етеді.

• **Құқықтық базаны нығайту:** Агломерацияларды басқаруға қатысты арнайы заңдар мен нормативтік актілерді әзірлеп, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының өкілеттіліктері мен жауапкершіліктерін нақтылау қажет.

• **Қаржыландыруды күшейту:** Агломерацияға кіретін елді мекендерге арналған мақсатты субсидиялар мен қаржылық қолдау тетіктерін енгізу ұсынылады. Бұл инфрақұрылымды жаңғырту мен халықтың өмір сүру сапасын жақсартуға мүмкіндік береді.

• **Қоғамдық қатысуды арттыру:** Жергілікті тұрғындардың агломерацияны дамыту мәселелеріне белсенді қатысуын қамтамасыз ету үшін қоғамдық кеңестер құру, ақпараттық ресурстарды қолжетімді ету және ашықтық қағидаттарын енгізу қажет.

3. Жобалық менеджмент қағидаттарын енгізу: Агломерацияларды басқаруда жобалық менеджмент қағидаларын қолдану тиімді. Бұл тәсіл жоспарлау, ресурстарды бөлу және жобаларды жүзеге асыруда тиімділікті арттырып, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының кәсіби деңгейін көтеруге ықпал етеді.

4. Халықаралық тәжірибені пайдалану: Қазақстанда қалалық агломерацияларды басқару жүйесін жақсарту үшін халықаралық тәжірибелерді зерттеп, бейімдеу маңызды. Мысалы, Еуропа елдерінде агломерациялық кеңестер немесе метрополитендік басқару органдары қалыптасқан, олар орталық және жергілікті биліктің мүдделерін үйлестіреді.

5. Цифрлық технологияларды енгізу: Қалалық агломерацияларда цифрлық платформаларды қолдану арқылы мемлекеттік қызметтерді көрсетуді автоматтандыру, тұрғындардың қажеттіліктерін зерттеу және шешім қабылдауды жеңілдету қажет.

Жергілікті өзін-өзі басқару жүйесін реформалау Қазақстандағы қалалық агломерацияларды дамытудың негізгі қозғаушы күштерінің бірі болуы мүмкін. Бұл

урбанизацияның артықшылықтарын тиімді пайдаланып, аймақтық теңсіздікті азайтуға және халықтың өмір сапасын жақсартуға ықпал етеді.

Қорытындылай келе Қазақстанда урбанизация және агломерация процестері елдің әлеуметтік-экономикалық және саяси өміріне айтарлықтай әсер етіп келетіндігін атап өттік. Қала тұрғындарының санының өсуі мен урбанизация деңгейінің артуы аймақтық дамудың жаңа аспектілерін туындатуда. Бұл үрдістер жергілікті басқару жүйесінің тиімділігіне, саяси шешім қабылдауға ықпал етеді. Урбанизация агломерациялық орталықтардың (ірі қалалар мен олардың маңындағы аймақтардың) қалыптасуына алып келеді, бұл өз кезегінде тұрғындардың қажеттіліктерін әртараптандырады және жергілікті басқару құрылымдарының алдында жаңа міндеттер қояды. Аталған мақала ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитетімен қаржыландырылды (№АР15473291).

Авторлардың қосқан үлесі.

О. Төремұратов – әдебиетпен жұмыс, талдау, ғылыми мақаланы талапқа сай рәсімдеу.

Б.Б. Бюлегенова, М.А. Болысбек – ғылыми мақаланың мақсат-міндеттерін айқындау, зерттеу материалдары мен әдіс-тәсілдерді қолдана отырып жұмыс жасау, теориялық материалдарды жинақтау және талдау жүргізу.

Әдебиеттер тізімі

1. Impact of Urbanization and Development of Megacities on Personal Mobility and Vehicle Technology Planning. [Electronic resource]. Available at: <http://www.frost.com/sublib/display-report.do?searchQuery> (Accessed: 24.05.2024)

2. Habitat III issue papers 6 - Urban Governance New York, 31 May 2015. [Electronic resource]. Available at: http://www.europeanhabitat.com/wp-content/uploads/2016/03/6-Urban-Governance_rus.pdf. (Accessed: 24.05.2024)

3. Новиков А. Мы должны пережить этап конкуренции регионов // Экономическое обозрение. – 2009. – №1. – С. 18-20.

4. Закон Республики Казахстан. О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан: принят 23 января 2001 года. [Электронный ресурс]. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31405088 (дата обращения: 13.07.2024)

5. Данные Комитета статистики МНЭ РК. [Электронный ресурс]. URL: <http://stat.gov.kz> (дата обращения: 24.05.2024)

6. Указ Президента Республики Казахстан. О Прогнозной схеметерриториально-пространственного развития страны до 2020 года: утв. 21 июля 2011 года, №118 [Электронный ресурс]. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/search/docs/fulltext> (дата обращения: 13.07.2024)

7. Қазақстан Республикасының Агломерацияларды дамыту туралы Заңы 2023 жылғы 1 қаңтардағы № 181-VII бұйрығымен бекітілген. [Электронды ресурс]. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2300000181> (қаралған күні: 13.07.2024)

References:

1. Impact of Urbanization and Development of Megacities on Personal Mobility and Vehicle Technology Planning. [Electronic resource]. Available at: <http://www.frost.com/sublib/display-report.do?searchQuery> (Accessed: 24.05.2024).
2. Habitat III issue papers 6 - Urban Governance New York, 31 May 2015. [Electronic resource]. Available at: http://www.europeanhabitat.com/wp-content/uploads/2016/03/6-Urban-Governance_rus.pdf (Accessed: 24.05.2024).
3. Novikov, A. My dolzhny perezhit' etap konkurestsii regionov [We Must Survive the Stage of Regional Competition], Ekonomicheskoe obozrenie [Economic Review], 1, 18-20 (2009). [in Russian]
4. Zakon Respubliki Kazakhstan. O mestnom gosudarstvennom upravlenii I somoupravlenii v Respublike Kazakhstan: prinyat 23 yanvarya 2001 goda [Law of the Republic of Kazakhstan on Local State Administration and Self-Government in the Republic of Kazakhstan: Adopted on January 23, 2001]. [Electronic resource]. Available at: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31405088 (Accessed: 13.07.2024).
5. Dannye Komiteta statistiki MNE RK [Data from the Statistics Committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan]. [Electronic resource]. Available at: <http://stat.gov.kz> (Accessed: 24.05.2024).
6. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan. O Prognoznnoi skhemeterritorial'no-prostrantvennogo razvitiya strany do 2020 goda. Utv. 21 yulya 2011 goda, №118 [Decree of the President of the Republic of Kazakhstan on the Forecast Scheme for Territorial and Spatial Development of the Country until 2020: Approved on July 21, 2011, No. 118]. [Electronic resource]. Available at: <http://adilet.zan.kz/rus/search/docs/fulltext> (Accessed: 13.07.2024).
7. Kazakstan Respublikasynyn Aglomeratsiyalary damytu turaly Zany 2023 zhylygy 1 kantardagy № 181-VII burygy men [Law of the Republic of Kazakhstan on the Development of Agglomerations, approved by Order No. 181-VII dated January 1, 2023]. [Electronic resource]. Available at: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2300000181> (Accessed: 13.07.2024). [in Kazakh]

М.А. Болысбек, Б.Б. Бюлегенова, О. Торемуратов

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Влияние урбанизации и формирования агломераций на местное управление

Аннотация. В данной статье рассматривается влияние процессов урбанизации и агломерации на систему местного самоуправления. Интенсивное развитие урбанизации и агломерации оказывает значительное влияние на деятельность административно-территориальных структур, методы работы органов местного самоуправления и их эффективность. В статье анализируются механизмы решения вопросов местного значения в границах агломераций, необходимость внедрения проектного управления и важность межведомственной координации. Кроме того, рассматриваются возможности применения новых методов и стратегий в процессе принятия решений органами местного самоуправления в условиях урбанизации. Представлены

рекомендации по ускорению регионального развития и улучшению качества жизни населения за счет эффективного использования преимуществ агломерации.

На сегодняшний день управление городскими агломерациями в Казахстане не соответствует ни одной модели управления. Город, являющийся центром городской агломерации, управляется городской администрацией, в то время как населенные пункты, входящие в агломерацию, подчиняются областной администрации. Это препятствует комплексному рассмотрению агломерации как единой урбанизированной структуры. Кроме того, большие расстояния значительно усложняют жизнь населения.

Несмотря на то что повседневная жизнь местных жителей тесно связана с городским центром, эти связи практически не учитываются в системе государственного управления. В такой системе управления нарушается целостность агломерационной территории, и возможности развития положительных эффектов агломерации остаются неиспользованными.

Ключевые слова: урбанизация, городская агломерация, местное самоуправление, государственное управление, Казахстан, анализ.

M.A. Bolysbek, B.B. Byulegenova, O. Toremuratov

L.N. Gumilyov Eurasian national university, Astana, Kazakhstan

The formation of urbanization and agglomeration impact on local government

Abstract. This article examines the impact of urbanization and agglomeration processes on the local governance system. The intensive development of urbanization and agglomeration significantly affects the functioning of administrative-territorial structures, the methods of operation of local governance bodies, and their efficiency. The article analyzes mechanisms for addressing local issues within agglomeration boundaries, the necessity of implementing project management, and the importance of interagency coordination. Furthermore, it explores the potential for applying new methods and strategies in decision-making processes by local governance bodies under conditions of urbanization. Recommendations are provided to accelerate regional development and improve the quality of life for the population by effectively leveraging the benefits of agglomeration.

Currently, the management of urban agglomerations in Kazakhstan does not conform to any established governance model. Cities serving as the centers of urban agglomerations are managed by city administrations, while settlements included in the agglomeration are subordinated to regional administrations. This structure hinders the comprehensive consideration of agglomerations as unified urbanized entities. Additionally, vast distances significantly complicate the lives of residents.

Despite the close daily interaction between local residents and urban centers, these connections are virtually unaccounted for in the state governance system. In such a management framework, the integrity of the agglomeration area is disrupted, and the potential for fostering positive agglomeration effects remains unrealized.

Keywords: urbanization, urban agglomeration, local governance, state administration, Kazakhstan, analysis.

Авторлар туралы мәлімет:

Болысбек М.Ә. – PhD докторант, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Бюлегенова Б.Б. – Саясаттану кафедрасының профессоры, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Төремұратов О. – PhD докторант, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Bolysbek M.A. – PhD student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Buulegenova B.B. – Professor of the Department of Political Science, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Toremuratov O. – PhD student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).